

Віталій Коцур

ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ У ПРИДНІСТРОВ'І:
УКРАЇНСЬКО-МОЛДОВСЬКІ ВЗАЄМИНИ В
ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

У статті розглянуто можливості врегулювання етнополітичного конфлікту в Придністров'ї в контекстах зняття етносоціальної напруги з приводу реальної чи позірної перспективи інтеграції Молдови з Румунією, а також забезпечення офіційним Кишиневом прав національних меншин.

Ключові слова: *українсько-молдовські відносини, Румунія, Придністров'я, національні меншини, етнополітичний конфлікт, напруга.*

Vitalii Kotsur. Ethnic conflicts in Transnistria: the Ukrainian-Moldovan relations in the humanitarian area. The article discusses possible settlement of ethno-political conflict in Transnistria in contexts removal of Ethno-Social tension regarding the real or apparent prospects of integration of Moldova with Romania, as well as providing official Chisinau rights of national minorities.

Key words: Ukrainian-Moldovan relations, Romania, Transnistria, ethnic minorities, ethnic and political conflict, tension.

Важливим чинником українсько-молдовських відносин, що безпосередньо впливає на перспективи розв'язання етнополітичного конфлікту в Придністров'ї, є ситуація із забезпеченням офіційним Кишиневом прав національних меншин. Адже однією з причин активізації сепаратистських рухів у Молдові в останні роки існування Молдавської РСР стала реальна чи удавана перспектива інтеграції Молдови з Румунією, яка українською, російською, гагаузькою та іншими національними меншинами Молдови сприймалася як небажаний варіант. Повернути довіру національних меншин влада Молдови може, лише гарантувавши на законодавчому рівні захист їх національних прав.

Згідно з останнім переписом населення 2004 р. у Республіці Молдова більшість населення, яку називають молдованами, становила 78%, порівняно із 9% українців, 8% росіян та 4% гагаузів. На законодавчому рівні права національних меншин в Молдові регулюються Конституцією Республіки Молдова, Законом щодо осіб, які належать до національних меншин, Концепцією національної політики Республіки Молдова. Також Республіка Молдова ратифікувала Конвенцію схеми захисту національних меншин та найбільш важливі міжнародні угоди щодо захисту прав людини, включно із Європейською конвенцією щодо захисту фундаментальних прав та свобод.

На сьогодні проблема ідентичності більшості є надто важливою темою політичних дебатів. Залучення політиків створює проблеми щодо назви ідентичності більшості – молдовани чи румуни – та назви мови більшості – молдовської чи румунської, із величезною різницею у відсотках та дозволеною невідповідною поведінкою технічних операторів під час останнього перепису, що створило проблему оголошених результатів [2].

У цьому контексті потрібно згадати, що прийняття органічного закону про Концепцію національної політики Республіки Молдова у грудні 2003 р. не ліквідувало суперечки, а поглибило відмінності. Концепція встановила

ідентичність більшості населення, обмежуючи цим вільний вибір ідентичності населенням Республіки Молдова, права, наданого усіма угодами з прав людини та прав етнічних меншин [3].

У законі про Концепцію національної політики російська мова визначається як «мова міжетнічного спілкування», що означає запровадження нової мови спілкування, замість державної. Потрібно згадати, що мова є також частиною права осіб на ідентичність та права на вибір власної ідентичності та мови спілкування. Міжнародні положення та практика держав не знайомі з дефініцією «мова міжетнічного спілкування». Держава може нав'язати зобов'язання знати офіційну мову країни для полегшення спілкування між громадянами такої країни та для ефективного адміністрування.

Нав'язування мови меншин як «мови міжетнічного спілкування» є дискримінацією і тих осіб, що належать до більшості, і тих, хто належать до інших меншин, оскільки всі вони підпадають нерівному ставленню, що суперечить статті 20 Рамкової Конвенції про захист національних меншин, яка зазначає, що захист прав осіб, які належать до національних меншин, не може проводитися без поваги до прав інших осіб.

«Мова міжетнічного спілкування» немає сенсу, тому що якщо мова не відповідає вимогам офіційної мови, з таких причин вона не може бути нав'язана як мова спілкування між етнічними меншинами. Водночас, офіційна мова є також мовою спілкування між етнічними меншинами. Ідея мови спілкування підтримується іншим поняттям, яке не входить до законів, що пов'язані етнічними спільнотами, включно із спільнотами меншин, поняттям під назвою «російськомовне населення». Застосування даної дефініції до осіб з різних національних меншин, які володіють російською мовою, суперечить самому визначенню етнічної ідентичності та представляє дискримінацію етнічних меншин та більшості.

Своїми положеннями Закон про Концепцію національної політики провокує проблеми у відносинах між етнічними спільнотами у Республіці Молдова, де молдовська більшість відчувається як національна меншина, а російська

меншина поводиться як більшість. Стало природним, що всі представники більшості знають офіційну мову та російську, а етнічні росіяни знають та публічно використовують тільки російську мову.

Іншим дискусійним положенням Закону про Концепцію національної політики є проблема відповідальності осіб та організацій, включно із політичною, за неповагу положень закону. Встановлення відповідальності, включно з розпуском політичних партій чи неурядових організацій за недотримання положень Концепції, суперечить праву людей на ідентичність та публічну підтримку власної ідентичності, а також праву осіб на власну думку, вільного висловлення та вільного об'єднання.

Отже, наявність окремих суперечливих положень Концепції національної політики є прямим шляхом до позовів до Європейського суду прав людини проти Республіки Молдова. Передусім саме через це Концепція не стала чинною.

Для гармонізації міжетнічних відносин, а відтак й для створення гуманітарних передумов врегулювання етнополітичного конфлікту в Придністров'ї влада Республіки Молдова має впровадити положення, за якими етнічні меншини зобов'язані вивчати офіційну (державну) мову у школі; офіційна мова повинна вивчатися всіма представниками етнічних меншин як елемент інтеграції до суспільного життя. Натомість із Концепції національної політики видається доцільним вилучення як неконституційного положення про російську мову як мову «міжетнічного спілкування». Також владі РМ слід уникати політичного залучення до дискусій стосовно ідентичності чи назви мови та гарантувати дотримання міжнародних угод щодо прав самовизначення громадян.

Щодо держави Україна, то вона сподівається, що належному забезпеченню прав і задоволенню потреб українців у Молдові ефективно сприятиме діяльність Змішаної міжурядової українсько-молдовської комісії з питань національних меншин, утворення якої передбачено Угодою між Україною і Молдовою щодо співробітництва із забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин [5].

Українська національна меншина найчисельніша в Молдові. За даними останнього перепису населення у 2004 р. в

Молдові мешкало 282,4 тис. українців, або 8,4% населення, а в Придністровському регіоні – 178,2 тис. осіб, або 28,8% населення [5]. Етнічні українці Молдови зберегли національні традиції, духовність, мову завдяки, в першу чергу, діяльності українських громадських організацій регіону. Зокрема, в Придністровському регіоні вони представлені двома великими об'єднаннями – Регіональною громадською організацією «Укрпросвіта» та Спільною Українців Придністров'я імені О. Бута. Крім того, у регіоні діють україномовні навчальні заклади, працюють українські редакції на телебаченні та на «Радіо ПМР», видається газета «Гомін». Також регулярно проводяться наукові й творчі заходи, реалізуються освітні проекти щодо вивчення української мови й літератури, відроджуються українські народні традиції [6].

З погляду зору офіційного Києва, підтримка національної громади за кордоном – один із пріоритетних напрямів зовнішньої політики Української держави, що «сприяє розвитку національної свідомості українців, які проживають за межами України, зміцненню їхніх зв'язків із батьківщиною» [8]. Реалізація цього напрямку має на меті широке залучення української громади за кордоном до суспільного життя країни, а також ефективне використання інтелектуального, духовного та культурного потенціалу діаспори в інтересах України та українського суспільства. Здійснюючи співпрацю із закордонною громадою, Україна виходить передусім із того, що така діяльність є важливою складовою внутрішньої і зовнішньої політики України та має відповідати її національним інтересам [4]. Тож, виходячи з нормативних документів, стає очевидним, що для ефективної реалізації цього процесу та досягнення дієвих результатів необхідно забезпечити взаємодію: закордонне українство – Українська держава. Іншими словами, з одного боку, діяльність закордонних українців має бути спрямована на збереження та збагачення національних культурних і духовних цінностей у країні проживання, а також зміцнення авторитету України у світі. З іншого боку, Українська держава має піклуватися про свою діаспору, розвивати відносини з українськими громадськими організаціями для досягнення певних результатів від

співпраці з ними, в тому числі в освітній, науковій, культурній, інформаційній сферах.

Очевидно, що значну роль у забезпеченні взаємодії: Україна – закордонне українство можуть відігравати безпосередньо засоби масової інформації. Адже, по-перше, українська громада за кордоном воліє постійно перебувати в курсі подій, що відбуваються в Україні. По-друге, про зусилля закордонної громади, спрямовані на зв'язок з етнічною батьківщиною, збереження мови, національних традицій і культури, так само як і про зустрічні зусилля держави, має знати широка аудиторія як в Україні, так і за її межами. Між тим, у випадку з українцями Придністровського регіону РМ ця робота залишається переважно поза увагою засобів масової інформації України [1].

Питання української громади Придністров'я має свою специфіку, зокрема, через проживання в невизнаному сепаратистському регіоні та можливості полегшеного отримання паспорта громадянина України, на відміну від етнічних українців правобережної Молдови. Придністровський конфлікт розділив українську громаду Молдови на дві частини. Це обумовлюється кількома чинниками. З одного боку, за оцінкою самих представників української громади Молдови, рівень взаємодії між організаціями обох берегів Дністра залишається невисоким та обмежується поодинокими випадками спілкування. З іншого боку, постає питання самоідентифікації, адже українці Придністров'я, на відміну від українців правобережної Молдови, вважають себе фактично громадянами України, що підтверджується наявністю у них українських паспортів. Крім того, лідери українського руху в Придністров'ї не тільки активно підтримують сепаратистський режим і владні структури самопроголошеної республіки, а й ведуть відповідну агітацію серед членів української спільноти регіону. Більше того, ці ж лідери продовжують насаджувати серед етнічних українців регіону імідж Молдови як «ворога на західному кордоні ПМР» [7, с. 235].

Оскільки переважна більшість членів української меншини правобережної Молдови є лояльними громадянами РМ, це додатково ускладнює стосунки між двома українськими громадами та перешкоджає перспективам реінтеграції

країни. Водночас, багато хто з українців Придністров'я більшою мірою зберігає «радянську ментальність», порівняно з українцями правобережжя Дністра чи то суспільства України [7, с. 235].

Натомість, багато українців Молдови висловлюють бажання, щоб їхні діти у дошкільних і середніх навчальних закладах вивчали поряд з державною мовою і рідну українську. Наразі з 1500 середніх навчальних закладів у Молдові лише у 52 викладається українська мова як окремий предмет, яку вивчають близько 6 тис. учнів (у 2006 р. таких закладів було 57, а українську мову вивчали більше 8 тис. дітей). Скаржаться українці Молдови й на фактичну відсутність української преси, радіо і телебачення. Українська присутність в електронних ЗМІ обмежується трансляцією на телеканалі «Молдова 1» 30-хвилинної програми українською мовою «Світанок» (двічі на місяць) і виходом в ефір радіожурналу «Відродження» (щочетверга). У Молдові транслюється лише один український телеканал «Інтер+», причому лише у мережі кабельного телебачення. Звичайно, цього недостатньо для задоволення інформаційних потреб українців. Крім того, на думку українських експертів з Групи безпекових та стратегічних студій та Інституту демократії ім. Пилипа Орлика, висловлену ними за результатами комплексного дослідження «Придністровська проблема: погляд з України», пасивна позиція України у вирішенні Придністровського питання та стосунках з Молдовою сприяє асиміляції молдовських українців та призводить до ігнорування їхніх прав [7, с. 266].

На цьому тлі приємним винятком стало повідомлення про участь делегації Посольства України в РМ у церемонії освячення главою Фалештської і Східно-Молдовської єпархії Української православної церкви Київського патріархату єпископом Філаретом Пинку місця майбутнього церковного комплексу у селі Кожушне, розташованому в 20-ти км від Кишинєва 10 жовтня 2010 р. В ході будівництва поряд із будівлею церкви планується спорудити приміщення для недільної школи і бібліотеки. Між тим, у жовтні 2009 р. Міністерство юстиції Республіки Молдова офіційно зареєструвало Фалештську і Східно-Молдовську єпархію Української православної церкви Київського патріархату,

яка була утворена у 2004 р. Цим створено перший прецедент за кордоном: поширення юрисдикції Української церкви на територію зарубіжної країни, що сприяє духовному відродженню української громади Молдови, забезпеченню прав і задоволенню релігійних потреб її представників.

Дещо кращою видається ситуація із забезпеченням освітньо-культурних потреб українців у Придністровському регіоні Молдови. Влада Придністров'я, де мешкає понад 100 тис. громадян України, більшість яких є етнічними українцями, вважає їх не етнічною меншиною, а однією з трьох основних національностей (поряд із молдованами та росіянами), які живуть на його території. Щорічно понад 150 українців Придністров'я отримують можливість здобувати вищу освіту на теренах етнічної батьківщини. В Придністров'ї видається україномовна газета "Гомін", що виходить раз на тиждень, транслюється п'ять українських телеканалів, але щоб дивитися чотири з них, придністровці мають платити неабиякі гроші. На терені самопроголошеної ПМР функціонують українська школа в місті Рибиця й українська гімназія в Бендерах.

Сприяє поглибленню співпраці з українською громадою в Молдові і розвитку двостороннього культурного співробітництва з країною перебування діяльність Культурно-інформаційного центру, створеного у 2007 р. у складі Посольства України в Республіці Молдова.

Першочерговим завданням для української громади Молдови є відновлення контактів, ініціювання проектів, що дозволять поєднати інтереси українців обох берегів Дністра. Активність Посольства України в Республіці Молдова спрямована на ліквідацію умовного поділу на українців правобережжя та лівобережжя Дністра. Що стосується співпраці неетнічних громадських організацій Придністровського регіону, то вкрай важливою є підтримка тих структур, що поділяють ідеї реінтеграції і лідери яких не прагнуть отримувати фінансову допомогу міжнародних структур та українських партнерів, при цьому й надалі відстоюючи принципи сепаратистського розподілу Республіки Молдова на дві окремі держави.

Окрім зазначеного, громадянське суспільство України та Молдови має достатній потенціал для того, щоб, спираючись на власний досвід, знання специфіки регіону та

особливостей функціонування неурядових організацій, що працюють у сфері врегулювання Придністровського конфлікту, надавати відповідну інформацію донорським структурам, міжнародним чи/та європейським структурам, зацікавленим у здійсненні свого внеску у врегулювання конфлікту та подолання його наслідків. Співпраця проєвропейських аналітичних центрів України та Молдови у цій сфері, розробка та поширення інформаційних бюлетенів з такою інформацією іноземними мовами, стало б, до певної міри, на заваді поширенню дезінформації про Придністровський регіон Молдови та сприяло б діяльності і розвитку в ньому громадянського суспільства. При налагодженні співпраці між українськими та молдовськими неурядовими структурами, включно із такими самими структурами у Придністровському регіоні, необхідно зважати на можливість співпраці з офіційно незареєстрованими групами активістів та громадськими ініціативами. Відсутність реєстрації в «квазідержавних» придністровських структурах надає їм ширшого поля для маневру, позбавляє необхідності виступати ретрансляторами «офіційної пропаганди ПМР». Прикладом структур, що мали б стати предметом уваги міжнародних донорів та партнерів з України (передусім – правозахисних організацій) можуть бути організації вчителів шкіл, які з'явилися після так званої «шкільної кризи» 2003 р.

Більшу увагу необхідно приділити інформуванню придністровської громадськості: з одного боку – щодо політичних трансформацій, які мають місце у правобережній Молдові та Україні, з іншого – щодо європейських реформ і можливостей, які відкривають життєву перспективу перед жителями Придністровського регіону. Доречним видається створення громадського порталу, що став би майданчиком для народної журналістики та народної дипломатії (на кшталт порталу www.maidan.org.ua), який був би корисним для подолання у Придністровському регіоні російського інформаційного домінування. Не можна лишати поза увагою і потенціалу, який містять у собі так звані ресурсні центри для неурядових організацій. Вдалим прикладом такого ресурсного центру у Молдові можна вважати Центр ресурсів і розвитку для Придністров'я, в

Україні – ресурсний центр «Гурт» – поєднання досвіду цих структур, створення ресурсного центру, який би забезпечував інформування неурядових організацій Молдови та України про можливості фінансової підтримки проектів. Залучення волонтерів та експертів з придністровської тематики стало б суттєвим чинником налагодження співпраці неурядових організацій України та Молдови, позитивно позначилося б на розширенні кола неурядових акторів, що цікавляться придністровською тематикою і можуть зробити внесок у подолання наслідків придністровського конфлікту.

Підводячи підсумки, зазначимо, що Україна і Молдова, як держави-сусіди, зробили конкретні кроки для утвердження принципів реального добросусідства і плідного регіонального співробітництва. Однак практика засвідчує, що це українсько-молдовське співробітництво знаходиться сьогодні ще на початковому етапі, а в його поглибленні є ще багато резервів економічного, політичного і соціально-психологічного характеру.

Зважаючи на значну протяжність українсько-молдовського кордону й чисельну українську громаду в регіоні, Україна має ефективніше застосовувати інструменти соціокультурного, економічного і політичного впливу на Придністров'я. До таких засобів слід віднести митний режим та інструмент економічного впливу. Навіть наміри щодо їхнього безпосереднього застосування матимуть значний вплив як на ситуацію у Придністров'ї, так і на політику зацікавлених сторін.

Також Україні слід застосувати й такий важіль впливу в регіоні, як проблема громадянства у Придністров'ї і українські можливості її розв'язання. На виняткову увагу заслуговує й сфера освіти в Придністров'ї, оскільки наявна ситуація шкодить національним інтересам України. Створений у Придністров'ї російськомовний культурний простір сприяє асиміляції етнічних українців регіону. Обмеження у царині освіти України для абітурієнтів з Придністров'я лише посилюють цей процес, тому нагальним є розв'язання цих проблем на спільних концептуальних засадах.

Системне і послідовне застосування наявних у розпорядженні України важелів впливу на ситуацію у Придністров'ї

дозволить впливати як на політику одного із суб'єктів конфлікту, так і на перебіг конфлікту загалом. Це сприятиме захисту національної безпеки і посилюватиме роль України у процесі врегулювання Придністровського конфлікту.

Серед першочергових завдань для налагодження продуктивної комунікації між двома країнами стоїть потреба розбудови довіри між політичними елітами та відповідними державними структурами, які вже тривалий час не мають продуктивних комунікацій, бо зав'язли у розв'язанні проблем, вирішення яких потребує політичної волі та здатності до компромісів. Відповідальні посадові особи з обох боків мають усвідомити, що тривале зволікання з вирішенням технічних питань, таких як завершення оформлення прав України на 7 км автодороги в районі села Паланка, делімітації та демаркації кордону в районі Новодністровської ГЕС та порту Джурджулешти не є нашою перевагою, а лише грає на зниження міжнародного авторитету як України, так і Республіки Молдова. У цих питаннях політики мають або якнайшвидше виконати досягнуті домовленості там, де вони вже були досягнуті (Паланка), або продемонструвати здатність до відповідального діалогу та компромісу там, де зберігаються спірні питання (Новодністровськ, Джурджулешть та деякі інші питання).

Однак навіть попри окремі невіршені питання з Молдовою, зазначимо, що Україна і Молдова, як держави-сусіди, зробили конкретні кроки у формуванні партнерських відносин. Загалом українсько-молдовське партнерство у Придністровському регіоні перебуває сьогодні на початковому етапі, а для його поглиблення є чимало резервів у політичній, економічній і гуманітарній сферах, вміле використання яких сприятиме врегулюванню конфлікту в Придністров'ї і виведенню міждержавних відносин України і Молдови на стратегічний рівень.

1. Hasler F. Ein Land wie ein Freilichtmuseum der Sowjetunion [Електронний ресурс] / Felix Hasler // Die Welt. – 2009. – Режим доступу : <http://www.welt.de/reise/article5272458/Ein-Land-wie-ein-Freilichtmuseum-der-Sowjetunion.html>. – Заголовок з екрану.

2. National Human Development Report – 1996. State Building and Integration of Society, Republic of Moldova. – S. 224–227.

3. Nimführ M. Hier spricht Radio PMR. Nachrichten aus Transnistrien / Marcell Nimführ, Andrey Smolensky // Bildschöne Bücher. – Berlin ; Wien, 2007. – S. 14.

4. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року та інші документи на сайті Міністерства закордонних справ України. Перелік законодавчих актів, що регламентують взаємодію України із закордонними українцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/5551.htm>. – Заголовок з екрана.

5. Інтерв'ю С. І. Пирожкова інформаційному агентству «Інфотаг» з нагоди 14-річчя Конституції України 28 червня 2010 р. [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ [офіційний сайт]. – Режим доступу : <http://www.infotag.md/comments/583940>. – Заголовок з екрана.

6. Малышева Д. На «фронтах» СНГ – без перемен / Д. Малышева // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 12. – С. 69–79.

7. Придністровська проблема : погляд з України. – К. : Істина, 2009. – 272 с.

8. Указ Президента України № 875/2006 від 13 жовтня 2006 року «Про Національну концепцію співпраці із закордонними українцями» [Електронний ресурс] // Офіційне Інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5096.html>. – Заголовок з екрана.